

Adéla Souralová

Nina Lykke: *Feminist Studies. A Guide to Intersectional Theory, Methodology and Writing*

New York: Routledge, 2010, 241 s. ISBN 041587484X.

Recenzovaná kniha pochází z pera profesorky Niny Lykke působící na Linköping Universitet ve Švédsku a je první publikací nové vzniklé řady *Routledge Advances in Feminist Studies and Intersectionality*. Knihu můžeme považovat za zakládající publikaci této řady nejen díky tomu, že na 241 stranách přehledně prezentuje téma intersekcionality, ale především proto, že intersekcionalitu považuje za samozřejmou a nezbytnou perspektivu současných feministických studií. Název knihy je tedy třeba číst nikoli jako „feministická studia se zaměřením na intersekcionalitu“, ale spíše jako „intersekcionalita a feministická studia“, kde a symbolizuje závazek pevného spojení.

Jak již vyplývá z názvu, kniha je psaná jako průvodce, přičemž se nejedná o pouhé slovíčkaření, nicméně autorkou promyšlenou pozici, kterou reaguje na epistemologické diskuse mezi pozitivistickou tradicí a situovaným věděním Donny Haraway. Lykke píše, že „definujíc se jako průvodkyně, chci vytvořit alternativní autorskou pozici [...] Průvodkyně není relativistická, naopak je zavázaná sdílet s cestovateli své vědomosti“ (s. 6). Kniha je členěna tematicky do čtyř částí: I. Co jsou to feministická studia, II. Intersekcionalně teoretizovat Gender/Pohlaví, III. Přeformulování technik přemýšlení a IV. Využití feministické hermeneutiky (závěrečná kapitola předkládá analytické příklady vycházející z předchozích kapitol, proto se na ni zde nebudu blíže soustředit). Tyto části obsahují celkem jedenáct kapitol, které je sice možné číst odděleně, nicméně jejich řazení odpovídá logice formátu průvodce postupujícího od obecnějšího ke konkrétnímu, od jednoduššího ke složitějšímu. Na konci knihy je zařazen také slovníček, v němž autorka srozumitelně a přehledně definuje klíčové pojmy současné feministické teorie.

První část se věnuje logice feministických studií, a to jak z hlediska jejich pozice na vědecké mapě vedle dalších disciplín (kapitola 2), tak co do objektu studia (kapitola 3). Kromě uvedení do myšlenkového kontextu celé publikace v první kapitole autorka diskutuje rozdíly mezi tzv. ženskými studii, genderovými studii a feministickými studii, přičemž tímto poukazuje na proměny v chápání předmětu studia těchto disciplín. Zatímco rozvoj *ženských* studií v 70. letech usiloval především o zviditelnění žen v mainstreamové vědě, postupný přechod od žen k genderu a snahy o dekonstruování esencionalizované a fixní kategorie „žena“ vedly ke vzniku *genderových* studií. Ani ty však neunikly reformulování, k němuž impulz dalo podle Lykke mimo jiné dílo Judith Butler, která volá po dekonstrukci objektů studia, jakými jsou samotné kategorie genderu nebo pohlaví. *Feministická* studia jsou pak podle Lykke zaštiťujícím označením

pro pro-feministicky orientované přístupy a zahrnují nejen studia žen či genderu, ale také studium mužství, sexuality atd.

Druhá kapitola nese název „Postdisciplinární disciplína“, přičemž Lykke se zde zaměřuje na pozici feministických studií v kontextu ostatních disciplín a ukazuje multidisciplinaritu, interdisciplinaritu, transdisciplinaritu a postdisciplinaritu tohoto oboru. Za inspirativní a pro kontext celé knihy důležité považují její popis feministických teorií genderu a pohlaví. Autorka ukazuje, jak se biologický determinismus a kulturní esencialismus podílely na vytvoření genderově-konzervativní představy o existenci pohlaví, které determinuje gender. Během 70. a 80. let pak podle Lykke dochází k oddělení genderu a pohlaví, kdy první je označeno za téma kultury a druhé za téma biologie. Od 90. let pak mnoho autorek a autorů začíná poukazovat na neudržitelnost této separace a objevují se snahy o modernizaci těchto konceptů, které vedou ke zdůraznění vzájemného propojení genderu a pohlaví. Autorka píše, že „gender/pohlaví je re/konceptualizován jako smíšený fenomén, který zahrnuje jak biologickou tělesnou materialitu, tak sociokulturní dimenzi“ (s. 25) a v celém textu publikace hovoří o „genderu/pohlaví“ jako kategorii odkazující k sociokulturním a biologickým odlišnostem.

Poslední kapitola první části si klade za cíl konceptualizovat gender/pohlaví jako objekty studia a vyhnout se esencializaci. I zde se Lykke inspiruje Judith Butler, a to především v první části kapitoly, kde zdůrazňuje, že definování objektu studia nikdy není nevinnou aktivitou. Kromě Butler zde také prezentuje přínos dalších autorek, především pak Rosi Braidotti či Donny Haraway, to vše s cílem poukázat na charakter genderu/pohlaví jako otevřeného, dynamického a proměnlivého fenoménu. Toto ukazuje na příkladu lingvistického problému překladu genderu a pohlaví do jiných jazyků. Zatímco angličtina, akademická *lingua franca*, rozlišuje dva termíny (sex jako biologické pohlaví a gender jako sociokulturní pojem), některé jazyky mají pro obojí pouze jeden výraz. Feministické autorky a autoři z těchto zemí volili tři různé strategie, jak se vyrovnat s pojmovou nejednoznačností: přidáním adjektiva „biologický“ nebo „sociokulturní“ k jednomu podstatnému jménu (dánština, norština a němčina), vypůjčení anglického „gender“ (ruština a holandština) a použití latinského termínu „genus“ (švédština). Každá ze strategií této „resignifikace“ má podle autorky dopad nejen na stylistiku, ale i epistemologii ve specifických lokálních kontextech národních jazyků.

Druhá a dle mého názoru stěžejní část knihy mapuje teoretizování o intersekcionalitě. Ve čtvrté kapitole Lykke definuje intersekcionalitu jako „teoretický a metodologický nástroj sloužící k analýze toho, jak historicky specifické mocenské rozdíly a/nebo omezující normativity založené na diskurzivně, institucionálně a/nebo strukturálně vytvářených sociokulturních kategoriích genderu, etnicitě, rase, třídě, sexualitě, věku/generace (...) interagují, a tak produkují odlišné typy sociálních nerovností a nerovných sociálních vztahů“ (s. 50). Autorka zdůrazňuje, že intersekcionalitu je třeba chápat jako proces, jako sloveso a sledovat tak, jak dochází k genderování, etnizování, rasizování či třídnímu stratifikování. Svou argumentaci zakládá mimo jiné na příspěvku feministické fyzičky Karen Barad, jež přišla s neologismem „intra-act“, který má při uvažování o intersekcionalitě nahradit „inter-act“. Barad tvrdí, že zatímco interakce se odehrává mezi danými entitami (jako když při biliáru do sebe narážejí jednotlivé ohraničené a dané koule; kde koulemi rozuměj kategorie jako gender, etnicita atd.), intra-akce odkazuje k vzájemné souhře neohraničených fenoménů, které se vzájemně vytvářejí. Lykke ilustruje vzájemné prolínání genderu s ostatními kategoriemi na příkladu tří

diskusí, které výrazně ovlivnily celý feministický diskurs: postkoloniální a anti-rasistický feminismus zdůrazňující vzájemné propojení genderu, etnicity a rasy, queer feminismus rozvíjející nutnost chápat vztah mezi genderem, pohlavím a sexualitou a kritická mužská studia zdůrazňující různorodost mužství.

V páté kapitole autorka přehledně představuje genealogii intersekcionality, přičemž rozlišuje tři hlavní typy teoretizování o ní. Za prvé, *explicitní uchopení intersekcionality*. Zde autorka zmiňuje dva hlavní proudy. Na jedné straně ten zdůrazňující sociální spravedlnost a anti-diskriminační přístup, které jsou reprezentovány Kimberlé Crenshaw, jež jako první vnesla do feministických studií samotný pojem „intersekcionalita“, přičemž použila metaforu křížovanky jako ilustraci vzájemného prolínání různých forem útlaku (genderového, rasového, třídního atd.), a Iris Marion Young a její knihu *Intersecting Voices*, kde autorka prezentuje mimo jiné pohled na gender jako sérii (viz *Sociální studia* 1/2008). Na straně druhé je to poststrukturalistický přístup, který odmítá představu křížovanky, když zdůrazňuje dynamiku a vzájemnou neoddělitelnost jednotlivých kategorií (genderu, etnicity, rasy, třídy atd.). Zde za pozornost stojí především diskutovaný přístup Dorothe Staunæs, která zdůrazňuje procesualnost děláni nejen genderu, etnicity, třídy a podobně, ale také jejich vzájemného prolínání (*doing of intersectionality*). Za druhé, *implicitní feministické teoretizování* o intersekcionalitě. V této části Lykke ukazuje, že intersekcionalní přístup není pro feministický diskurs ničím novým a že existoval ještě předtím, než jej Crenshaw na konci 80. letech pojmenovala jako „intersekcionalitu“. Zde autorka čerpá ze dvou různých kontextů – z amerického spojujícího gender a rasu, kde v polovině 19. století došlo k prolínání feministického hnutí a hnutí protitrokařského, a z evropského, pro který je typická diskuse mezi feministickým a socialistickým hnutím a tedy zdůrazňování vztahu mezi genderem a třídou. A za třetí, *teoretizování o intersekcionalitě pod jinými jmény*. V této části autorka zmiňuje především díly Niry Yuval-Davis a Floyi Anthias, které již od začátku 80. let upozorňovaly na nutnost sledovat mocenské nerovnosti na základě etnicity, genderu a třídy.

Šestá kapitola se soustředí na dekonstruktivistické snahy v rámci feministických studií. Kapitola nese název příznačně „Genealogies of Doings“ (Genealogie dělání) a autorka ji pochopitelně začíná stručným pojednáním o konceptu doing gender Candace West a Dona Zimmermana, načež se přesouvá k teorii performance Judith Butler a diskusi ukončuje přístupem dánské sociální psychologičky Dorte Marie Søndergaard. Odkazuje také k Simone de Beauvoir, která podle ní vydláždila cestu k dekonstruktivistickému pojetí genderu. V této kapitole se také věnuje Lacanovi a přínosu psychologie k rozvoji dekonstruktivismu, Derridově poststrukturalistické teorii či *écriture féminine* a lingvistickému obratu. Tímto si připravuje půdu pro kapitolu sedmou, jejímž cílem je „prezentovat teorie genderu/pohlaví, které se zaměřují na prediskurzivní podstatu pohlavního těla, aniž by opomněly genderový de/konstruktivismus“ (s. 106). Autorka se zde postupně zaměřuje na tři témata – na feminismus diference považující prediskurzivní podstatu ženského těla za výchozí bod analýz; na feminismus tělesnosti a postkonstruktivistický feminismus hledající inspiraci v přírodních vědách; a na přístup k analýze významu těla, se kterým přišla Judith Butler. Především část věnovanou kritice ze strany přírodních věd považují za velmi inspirativní. Vedle Haraway a Barad (jimž se autorka věnuje i na jiných místech – především ve třetí části – knihy) zmiňuje Lykke anglickou biologku Lyndu Birke. Ta kritizuje genderový (de)konstruktivismus, který

podle ní neklade dostatečný důraz na tělesnost, která je považována za statickou a danou. Tím, že opomíjeji biologii, autorky a autoři zdůrazňují dichotomický vztah mezi měnícím se sociokulturním genderem a statickým biologickým pohlavím.

Třetí část knihy má za cíl představit nástroje pro děláni feministického/intersekcionalního výzkumu, a to od definice epistemologií (kapitola 8) přes metodologii (kapitola 9) až po psaní (kapitola 10). Kapitola věnovaná epistemologii čerpá především ze Sandry Harding a Donny Haraway, nicméně není jen reprodukcí jejich myšlenek, ba naopak. Lykke modifikuje schéma, se kterým přichází Harding, když rozlišuje tři typy feministických epistemologií: feministický empirismus, epistemologii standpointu a postmoderní feministickou epistemologii. Právě třetí zmíněný přístup Lykke komplikuje tím, že ukazuje další dva přístupy: postmoderní feministickou (anti-)epistemologii a postkonstruktivistickou feministickou epistemologii, které rozvíjí v duchu postmoderní filozofie a poststrukturalismu. Postmoderní feministická (anti-)epistemologie je podle autorky typická tím, že je sebe-reflexivním projektem, který problematizuje samotné základy vědecké produkce. Postkonstruktivistická feministická epistemologie pak souzní s tím, co Lykke prezentuje napříč celou publikací: přehodnocení přístupu ke kategoriím sociálních nerovností. Příkladem takového epistemologického přístupu je konstruktivistická onto-epistemologie, se kterou přišla Karen Barad. Podle ní jak zkoumající, tak nástroje zkoumání jsou neoddělitelné od světa, který zkoumají; ontologie je tedy neoddělitelná od epistemologie a stávají se onto-epistemologií. Jedním z hlavních závěrů této kapitoly je, že spolu s tím, jak se objevují feministické epistemologie, vzniká dvousměrný proces mezi feminismem a vědní produkcí: pronikání první do druhého a druhého do prvního, přičemž podle autorky je klíčové pozorovat to, jak se obě vzájemně ovlivňují.

Metodologii, metodě a etice výzkumu se věnuje devátá kapitola, která navazuje na pojednání o epistemologii, a to i ve struktuře: Lykke popisuje jednotlivé metodologické a etické principy na pozadí dělení do čtyř typů epistemologií. Za nejpodnětnější zde považují definování čtyř metodologických principů, které autorka sumarizuje z díla Donny Haraway a Karen Barad a které nabízejí možnost pro transformaci situovaného vědění v analytickou strategii. Jsou jimi: 1. *vztah mezi výzkumným objektem a subjektem* musí být definován jako momentální a proměnlivá záležitost, 2. „*sitting and sighting*“, tedy *reflektování situovanosti zkoumající(ho) jakož i výzkumných technik*, 3. *fenomény (phenomena* či *imploded objects*) *jsou jak objekty konstruované v procesu sitting a sighting, tak aktéři svébytně jednající mimo kontrolu zkoumající(ho)* a 4. *difrakce* – termín odkazující k optice – odkazující k reflexivní metodologii, která pouze nezrcadlí existující objekty, ale vytváří nové vzorce.

Návaznost na epistemologii najdeme samozřejmě také v kapitole desáté zacílené na psaní, kde lingvistický a narativní obrat nejsou popisovány pouze jako otevření přístupu k novým rétorickým strategiím, ale vůbec k děláni výzkumu a analýze jako takové. Lykke se inspiruje Richardsonovou tezí, že „psaní je metodou zkoumání“. To je patrné zejména ve feministickém diskursu, kde způsob psaní – např. feministické „my“ typické pro feministický standpoint či feministické „já“ specifické pro postmoderní feminismus – představuje do určité míry narušení mainstreamového akademického psaní, v němž neviditelnost a odstup autora či autorky stojí na prvním místě.

Nejzásadnějším přínosem knihy je přehledné zpracování klíčových témat feministických studií. Nina Lykke splňuje cíl vytyčený v úvodu a předkládá skutečného průvodce

po tématech feministických studií, a to od teorie přes epistemologii a metodologii až po psaní. Publikace může sloužit nejen jako inspirativní příručka užitečná ve všech fázích feministického výzkumu, ale především jako nezbytná součást kurikula, učebnice pro všechny zainteresované v tematice (nejen) feministických studií.